

kilkustronicowe porównanie jej z Lady Gagą pozostawia niedosyt; brakuje głębszej analizy postaci amerykańskiej wokalistki, przez co Hundorowa wydaje się nie wykorzystywać pełnego potencjału tego, skądinąd celnego porównania (na przykład „tranzycyjność” Sierduczki a *cross-dressing* Lady Gagi oraz jej świadome czerpanie z popkultury, a także sztuki wysokiej, czy też aktywność wokalistki w społeczności LGBT przeciwstawiona homofobicznym wypowiedziom Danyłki).

Teksty zaprezentowane w omawianej książce na pierwszy rzut oka nie są z sobą powiązane. Hundorowa zajmuje się nie tylko klasyczną i najnowszą literaturą ukraińską oraz jej związkami z literaturami obcymi (amerykańską, brytyjską, rosyjską i polską); bada również ukraińską kulturę popularną, a kończy opisem wizerunku scenicznego Lady Gagi. Metodologicznie badaczka łączy badania kulturowe i genderowe, postkolonializm i psychoanalizę (warto podkreślić trafny dobór klasycznych i najnowszych źródeł w każdej z tych dziedzin). Ta nieprzystawalność okazuje się jednak pozorna, ponieważ tytułowa „kultura doby tranzycji”, która w istocie swej łamie podziały i spaja rzeczy pozornie z sobą niezwiązane, łączy wszystkie części publikacji w doskonały (postmodernistyczny?) kolaż, stanowiący odzwierciedlenie współczesnej posttotalitarnej literatury i kultury ukraińskiej. Wskazując na związki między ukraińską literaturą klasyczną a współczesną, literaturami światowymi a rodzimą, jak również kulturą wysoką a popularną, Hundorowa pokazuje jej nie zawsze oczywisty tranzycyjny charakter.

Mateusz Świetlicki

Ірина Ігнатенко, *Жіноче тіло у традиційній культурі українців*, Київ 2013.

Джерела та усні свідчення, в яких ідеться про „незручні”, „сороміцькі” теми, які так чи інакше стосуються жінки та її тіла (фізіологічна зрілість, втрата цноти, сексуальне життя, зачаття дитини, аборти тощо), утворюють великий, практично недосліджений, пласт народної побутової культури українців. Донині науковці досліджували різні сторони жіночого життя, водночас поза межами їх розгляду залишався ще один надзвичайно важливий об’єкт дослідження — жіноче тіло та пов’язані з ним народні вірування, світоглядні уявлення, обрядові ритуали і народно-медичні практики. Вказана тема є дуже важливою, оскільки, стосуючись потаємних ракурсів життя людини, вона дає змогу глибше розкрити й зрозуміти світоглядні, моральні та інші цінності української жінки. Тут необхідно зазначити, що впродовж тривалого періоду (насамперед у роки радянської влади) на тему сексуальності, тілесності було накладено негласне табу через її нібито непристойність та „неакадемічність”.

тому дослідники просто її не помічали або обмежувалися кількома абстрактними реченнями, якщо тему неможливо було оминати. Відповідно ця тема в Україні й нині має багато білих плям.

Авторка обрала об'єктом дослідження жінку — українську селянку, предметом вивчення — жіночу фізіологію й тілесність. Хронологічні рамки дослідження охоплюють класичний для етнографії період, середину XIX — початок XX ст. Територіальні межі — Україна, але з огляду на те, що певні традиції були характерними лише для окремих територій, увагу зосереджено на відповідному конкретному регіоні.

Проаналізувавши величезний пласт літератури та джерел, І. Ігнатенко вказує, що праці етнографів XIX — початку XX ст. містять унікальний матеріал, який дає змогу реконструювати світоглядні уявлення, народні вірування, магичні практики тощо, пов'язані із жіночою фізіологією та тілесністю. Ці відомості знаходяться передусім у працях з народної медицини та родинної обрядовості, а також у фольклорному пласті текстів. З огляду на те, що за часів радянської влади окреслена тема фактично не привертала уваги етнологів, у науковій літературі того періоду можна знайти хіба що кілька побіжних рядків, хоч якимось пов'язаних із жіночою фізіологією. А такий напрям, як антропологія жіночого тіла, залишився у названий період зігнорованим та невивченим. Натомість у роки незалежності України вітчизняні етнологи почали звертати увагу на маловивчені аспекти народної культури, відповідно, з'являються публікації та розвідки, присвячені детальнішому дослідженню жіночої тілесності та фізіології. Монографія І. Ігнатенко є одним із перших комплексних досліджень в окресленому напрямі.

Структура книжки дуже вдала, відповідає періодам людського життя: від дорослішання до старості, причому основний акцент автор робить на ключових аспектах природної жіночої фізіології або їх „конструюванні” за допомогою обрядових ритуалів. У монографії проаналізовано такі основні етапи еволюції жіночого тіла, як початок місячних (перетворення дівчинки на дівчину), статево дозрівання та перший статевий акт, зачаття дитини, вживання контрацептивів та здійснення абортів, жіночі хвороби та клімактеричний період, завершення репродуктивного періоду розвитку жіночого організму. І. Ігнатенко не досліджує вагітної жінки, жінки породіллі та покритки, оскільки ці теми вже знайшли своє відображення у роботах дослідників-етнологів (Н. Гаврилюк, О. Боряк, О. Кісь та ін.). Автор у своїй монографії детально аналізує народну термінологію на означення різних аспектів фізіології жінки, принципи мотивації цих назв, народне розуміння причини появи певних фізіологічних явищ у жіночому житті.

Проведений І. Ігнатенко аналіз польових записів та відомостей з архівних джерел достеменно підтверджує, що в традиційній українській культурі існував цілий пласт народних вірувань, уявлень, а також пересторог, пов'язаних із жіночою фізіологією та сексуальністю.

Так, автор указує, що досить деталізованими є народні уявлення щодо менструального циклу. Зміна фізіологічного стану дівчинки вважалася позитивом. Разом із тим „жіноча” кров розглядалася як „брудна” і небезпечна для оточуючих. Ці уявлення, зокрема, породили цілий комплекс обмежень для жінок у час місячних.

Наступним етапом „формування” жіночого тіла, за авторкою, слід уважати перший статевий акт, який перетворював дівчину на жінку. Аналіз джерельної бази, як стверджує І. Ігнатенко, доводить, що, незважаючи на спільне спання молоді на вечорницях у деяких регіонах України, народна традиція виключала дошлюбний секс, допускалися лише обійми, пестощі, поцілунки. Втрата дівочої цноти до шлюбу та ще й народження дитини вважалися девіантним розвитком життєвого сценарію та „неправильним” переходом дівчини у статус жінки.

Наступним „правильним” етапом репродуктивного циклу жінки були вагітність і материнство. Ця тема досить детально досліджена етнологами. Авторка звертає увагу на те, що відхиленням від норми вважалася в народній культурі українців уживання засобів контрацепції та переривання вагітності. Однак, як припускає І. Ігнатенко, попри однозначне засудження суспільною мораллю цих дій, вони таки відбувалися, адже техніка запобігання або переривання вагітності була відома. Проте методи, до яких удавалися селянки, були небезпечними, часом навіть смертельними, тому це стримувало інших жінок від подібного. Крім того, як вказує авторка, варто враховувати позицію Церкви, яка забороняла (і забороняє) такі процедури, прирівнюючи їх до вбивства. Тож страх Божої кари також стримував жінок щодо абортів.

Венеричні й статеві хвороби також стали об’єктом аналізу у монографії. Загалом досліджувати питання про те, на які хвороби хворіли жінки та як від них лікувалися, досить складно. Основна проблема полягає в недостатній кількості етнографічних джерел через брак відповіді селянок на запитання інтимної тематики, а також через те, що довгий час офіційна медицина не знаходила підтримки у селян, які вважали її панською вигадкою.

Завершенням монографії є аналіз матеріалів на тему клімаксу, який в народній культурі вважався ознакою повернення жінки у „чистий” стан, що надавало їй низку привілеїв та підвищувало соціальний статус. Водночас, як пише авторка, перебування в „чистому” стані накладало й певні обмеження на жінку, зокрема, вважалася неприпустимим продовжувати сексуальне життя.

Варто звернути увагу на певну специфіку монографії, яка полягає в об’ємному цитуванні першоджерел — такий підхід І. Ігнатенко використала свідомо й навмисно, оскільки він дозволяє дослідникові не лише більш об’єктивно та реалістичніше висвітлити певні факти, але й дає читачеві змогу відчувати дух селянського середовища. Тут треба наголосити ще й на особливості теми дослідження, яка полягає у її інтимності та передбачає делікатність й обережність в авторських інтерпретаціях джерел та подачі матеріалу. Щоб

unikнути неправильnego переказu, I. Ігнатенко навмисно та свідомо виводить на перший план джерела, що дає їм можливість говорити самим за себе (з огляду на це всі цитати подано мовою оригіналу). Інший аргумент на користь цитування першоджерел — те, що більшість із них розпоросені в різноманітних установах України, отже, є важкодоступними, про що свідчить повна відсутність досліджень із низки тем, про які частково йдеться в монографії. Саме тому авторка вирішила не приховувати такі цінні джерела, а навпаки, ознайомити з ними громадськість та ввести у науковий обіг.

Хотілося б висловити надію на те, що такий важливий дослідницький напрям, як антропология людського тіла приверне до себе більшу увагу українських етнологів, істориків фольклористів і дасть змогу дослідникам краще зрозуміти внутрішні механізми існування традиційної культури, світоглядні уявлення людей, їхні моральні та релігійні настанови. На підтвердження цієї думки I. Ігнатенко наводить слова В.Гнатюка про те, що праці „сороміцького” змісту „не друкуються для панночок, ані для ціцькових дітей, ані для естетиків та моралістів, що стоять на рівні з ними в духовім розвитку, а для людей, що бажають пізнати життя і творчість нашого народу у всіх його проявах”¹.

Ольга Барабаш-Ревак

¹ Цитата за: В. Білий, *До характеристики акад. В. Гнатюка як збирача й дописувача*, „Записки історико-філологічного відділу ВУАН” 10, Київ 1927, с. 239.

Mapping Difference: The Many Faces of Women in Contemporary Ukraine, red. Marian J. Rubchak, New York 2011, ss. 223.

Po upadku komunizmu i uzyskaniu w 1991 roku przez Ukrainę niezależności stan ukraińskiego feminizmu akademickiego był zatrważający. Nagłe otwarcie się na Zachód sprawiło jednak, że wiele badaczek szybko sięgnęło po osiągnięcia zachodnich i angloamerykańskich dyskursów genderowych. Problemy kobiet i zagadnienia związane z ich rolą w patriarchalnych, postsowieckich realiach doczekały się na Ukrainie pierwszych opracowań już w latach dziewięćdziesiątych, w postaci publikacji m.in. Sołomyi Pawłyčno i Oksany Zabużko. W ciągu ostatnich dwudziestu lat badaczki dokonały ogromnego przeskoku — stan ukraińskiego feminizmu i badań nad płcią społeczno-kulturową zdecydowanie wybiega poza mizoginistyczny dyskurs władzy i nadal powszechnie obserwowalny w społeczeństwie (zarówno wśród mężczyzn, jak i kobiet) brak wiedzy w kwestii problematyki gender. W 2011 roku ukraińskie i amerykańskie badaczki wspólnymi siłami stworzyły pierwszy anglojęzyczny zbiór interdyscyplinarnych tekstów poświęconych współczesnym problemom kobiet na Ukrainie. Wydany w Nowym Jorku zbiór esejów pt. *Mapping Difference: The Many*